

המשבר בתהליך אוסלו בראי ההרתעה הישראלית

יצחק בן-ישראל

מבוא

במישור הלאומי ביטא הסכם אוסלו את חלומם של אבות הציונות, ותמציתו: תהליך של השלמה עם ערביי פלסטין (ובעקבותיו – תהליך השלמה עם העולם הערבי כולו). המשבר שפרץ בשיחות השלום בקמפ-דיוויד, ופריצתו של סכסוך הדמים הנוכחי בין שני הצדדים, פגעו אנושות בחלום זה.

במישור הביטחוני ביטא אוסלו חלום אחר, ולפיו השותף הפלסטיני ייקח על עצמו את המלחמה בטרור, ובמיוחד את דיכוי ארגוני הטרור "האיסלאמיים", כמו החמאס והג'יהאד האיסלמי, "בלי בג"ץ ובלי בצלם", כמאמרו של ראש הממשלה רבין ז"ל. אזהרת הרמטכ"ל דאז (ברק), כי "סידורי הביטחון בהסכם אוסלו הם כגבינה שוויצרית שמרובים בה החורים על הגבינה", נענתה בתשובה, כי אם יתברר לנו שהטרור אינו מפסיק, נוכל תמיד לחזור לשטחים מהם יצאנו. גם חלום זה נשבר. התברר כי לא רק שהרשות אינה מדכאת את הטרור ונלחמת בו, אלא להפך: היא רואה בו מכשיר להשגת הישגים מדיניים (כשצריך). ברצותה היא גורמת להפחתת

המאמר מבוסס על הרצאה שנתנה ביום עיון של בית-הספר לממשל באוניברסיטת תל-אביב, ב-14 במאי 2002.

נכשל התהליך, אלא להסתכל לכישלון כאל נתון ולשאול מהם הלקחים המתבקשים מכך באספקט הביטחוני. לשם כך נסקור, ראשית, את מידת השגת היעדים של שני הצדדים ונראה כי כל היעדים שנמנו לעיל, ללא יוצא מן הכלל, לא הושגו. אחר כך ננסה לעמוד על הקשר שבין היעדים השונים ונראה כי הסיבה לאי התממשותם הייתה, בעיקרה, ביטחונית. לשם הבהרת נקודה זו נדון בקצרה בתורת הביטחון של ישראל ובמשקל העצום של גורם ההרתעה בתורה זו (לשם המחשת נקודה זו נכלול בדיון גם את הנסיגה מלבנון). התזה העיקרית במאמר תהא כי הכישלון בהשגת היעדים המדיניים-כלכליים נובע מכישלון ביישום תורת הביטחון שלנו. לסיום נתאר בקצרה כמה לקחים ביטחוניים רלוונטיים.

מה קרה מאז הסכם אוסלו?

עיון, ולו גם שטחי, במצב כיום (קייץ 2002), מגלה, כי תוחלתם של שני הצדדים שחתמו על ההסכם נכזבה. מהצד הערבי, המדינה הפלסטינית לא רק שעדיין לא הוקמה, אלא שאפילו העצמאות החלקית שהייתה לרשות, כפי שזו התבטאה בשלטונה באיזורי A, בוטלה הלכה למעשה וצה"ל חזר לשלוט בשטחים.

רמת הטרור וברצותה היא מעלה את גובה הלהבות, אולם בשום מקרה אינה מכבה את האש. למעשה, התגלה, כי במקרים רבים היא פועלת כמחוללת טרור משל עצמה (באמצעות ארגון התנזים למשל). המטרות העיקריות של הפליסטינים בחתימה על הסכם אוסלו היו, כך לפחות חשבנו ב-1993: (1) התקדמות בדרך לעצמאות מדינית ולהקמתה של מדינה פליסטינית; (2) שיפור המצב הכלכלי של התושבים הערבים באי"ש ורצועת עזה. גם ישראל ראתה בתהליך אוסלו זרז לשיפור המצב הכלכלי בישראל, אולם בראש וראשונה היא שאפה להשיג הפחתה ניכרת ברמת האלימות בסכסוך, כפי שזו התבטאה בעיקר בטרור. היעדים הישראליים היו אפוא: (א) הפחתת הטרור והעצמתו של תהליך ההשלמה של מדינות ערב עם קיום המדינה היהודית; (ב) שיפור המצב הכלכלי ("מזרח תיכון חדש").

מטרת המאמר להלן היא להציג את המשבר בתהליך אוסלו מנקודת הראות של תורת הביטחון של ישראל בכלל ואלמנט ההרתעה בפרט, ולהצביע על הלקחים האסטרטגיים-ביטחוניים שיש להפיק מכך. אין הכוונה לעסוק כאן בפולמוס שתכליתו בירור באשמת מי

העימות האלים), קשה להבדיל בין ההשפעה של הפלסטינים ובין השפעת הכלכלה העולמית (במיוחד שוק ההי־טק). כך או כך, ברור שהטרור לא פחת ותהליך ההשלמה עם מדינות ערב באזור לא התחזק. איור 2 מתאר את מספר ההרוגים הישראליים (חיילים ואזרחים כאחד) מטרור בין השנים 1998-2000 (מהאינתיפאדה הראשונה ועד השנייה).² מספר ההרוגים הוא, לדעתי, מדד טוב יותר ממספר הפיגועים משום שהוא מבטא טוב יותר את עוצמת הסכסוך (כך למשל, באינתיפאדה הראשונה היו פיגועים רבים מאד שכללו זריקת אבנים, שימוש בנשק קר וכו').

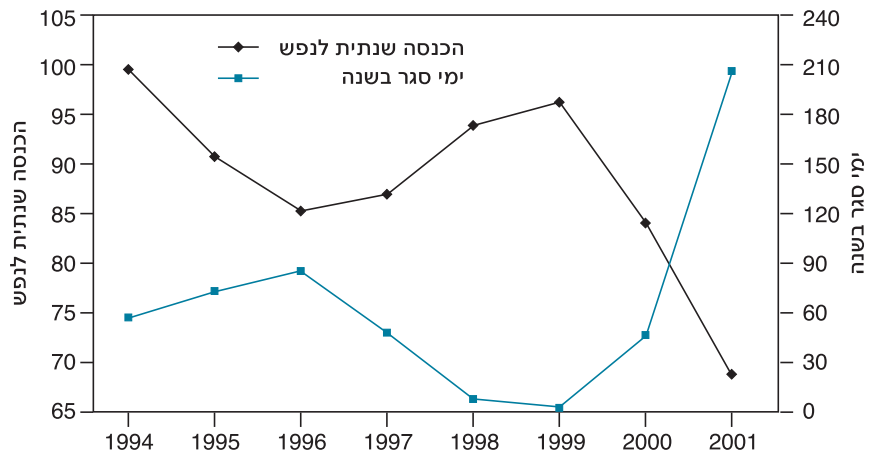
עיון בשרטוט מלמד כי, בניגוד לצפוי, חלה החרפה במספר ההרוגים מאז חתימת ההסכם. מספר ההרוגים השנתי (אזרחים וחיילים גם יחד) טיפס בהדרגה והגיע קרוב ל-100 הרוגים בשנת 1996 לעומת רמה של 30-40 הרוגים בשנים שקדמו להסכם (1988-1993). דווקא בזמן ממשלת נתניהו (שהאטה את קצב ביצוע ההסכם) דעך מספר ההרוגים באופן ניכר, והוא שב לצמוח, כידוע, עם פרוץ האירועים

תולה אותן בסגר שמטילה ישראל על השטחים. השערה זו מקבלת חיזוק מתיאור של ימי הסגר ביחד עם ההכנסה לנפש, כפי שהוא מוצג בדו"ח הבנק (איור 1), בו נראה בבירור, כי גם לפני פרוץ העימות הנוכחי, הייתה ירידה (אם כי מתונה יחסית) בתל"ג לנפש בשטחים. גם התקוות הישראליות נכזבו. מבחינה כלכלית היו אמנם השנים הראשונות אחרי אוסלו שנים של פריחה וצמיחה כלכלית, אולם גם בשנים הטובות וגם בשנים הרעות שבאו אחריהן (בעקבות התפרצות

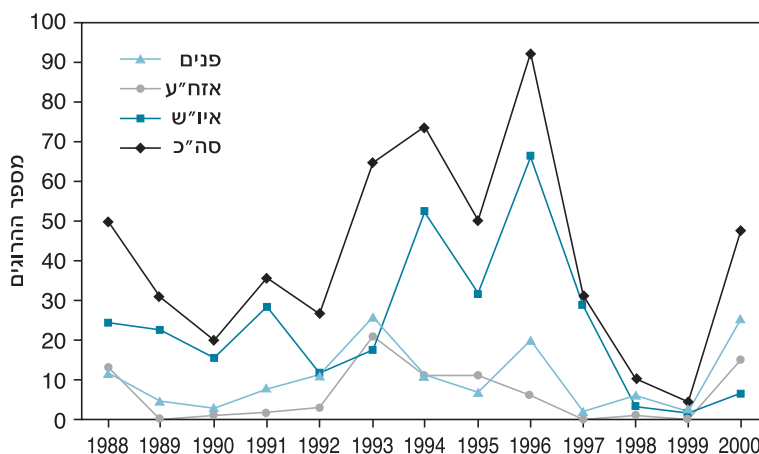
למרות הדיבורים על "חזון" בו תשכון מדינה כזו לצד ישראל (נאום בוש למשל), יש רבים הסבורים, כי הפלסטינים התרחקו מאד מהשגת יעד זה. גם היעד של שיפור המצב הכלכלי בשטחים לא הושג. בדו"ח שפורסם לאחרונה ע"י הבנק העולמי¹ נקבע, כי ההכנסה לנפש בשטחים החלה לרדת מאז 1994, ורמתה ב-2001 הייתה רק 70% מזו של תקופת החתימה על הסכם אוסלו. נכון כי אחת הסיבות לכך היא הריבוי הטבעי יוצא הדופן של הפלסטינים בשטחים (המהווה שיא עולמי) אבל אין להתעלם מן התוצאה הסופית: בניגוד לתקוות ערביי איו"ש ורצועת עזה, מצבם הכלכלי האישי לא רק שלא השתפר מאז אוסלו, אלא אף הורע במידה ניכרת. הבנק העולמי מנסה גם לעמוד על הסיבות להרעה זו, והוא

1. World Bank: *Fifteen Months – Intifada, Closures and Palestinian Crisis – An Assessment*
 2. בהיעדר שם מתאים לאינתיפאדה "השנייה" (זו שפרצה בסוף ספטמבר 2000) אני מציע לקרוא לה בשם "מלחמת המתאבדים".

איור 1: הכנסה לנפש וימי סגר 1994-2001

איור 2: הרוגים מטרור (ללא לבנון)

תורת הביטחון של ישראל

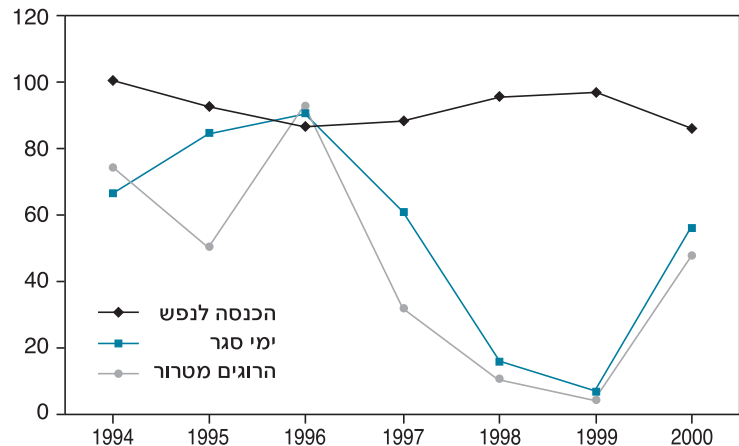
תורת הביטחון של ישראל נקבעה בעיקרה בתחילת שנות החמישים (אחד הביטויים הבולטים ביותר שלה הוא המסמך שהגיש לממשלה ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן גוריון באוקטובר 1953). תקצר כאן היריעה מלפרוס את כולה, אולם ללא הבנת כמה מאבני הבניין המרכזיות שלה, לא ניתן להבין חלק גדול מהתנהגות הצד הישראלי בסכסוך עם הפלסטינים.

ראשית יש להבחין בין כוח העמידה של צד הנתון בסכסוך ובין כוח המחץ שלו. "כוח המחץ" הוא כל מה שניתן להשתמש בו בסיבוב המלחמה הנוכחי (חיילים, תותחים, מטוסים, חלקי חילוף, מלאי תחמושת וכדומה). כוח העמידה כולל את הפוטנציאל לבנות, במהלך מלחמה, כוח מחץ נוסף, והוא תלוי במכלול המשאבים העומדים לרשות צד נתון, כולל מספר האוכלוסין שלו, עושרו, משאבי הטבע שלו, גודל שטחו וכו'.

בגלל האסימטריה הברורה בין ישראל לבין שכנותיה, ברור כי כוח העמידה הוא לטובת הערבים. זהו נתון יסודי שאפשר אולי לצמצמו (ע"י הגברת העלייה למשל) אך לא לשנותו באופן יסודי. המסקנה מכך היא פסימית: בחשבון ארוך, יוכלו הערבים לנצח את ישראל, אם רק יתמידו ברצונם לעשות זאת.

כדי להתמודד עם מצב בסיסי זה של נחיתות בכוח העמידה, גבשו בן גוריון וחבריו את האסטרטגיה הבאה: ישראל תבנה כוח מחץ בלתי פרופורציונלי לגודלה. כוח עצום זה יאפשר לה להביס את צבאות ערב ולכלותם בכל סיבוב מלחמה נתון. מדינות ערב תוכלנה, כנראה, לבנות מחדש את צבאן ולהתייצב מחדש למלחמה

איור 3: כלכלה וטרור ביהודה, שומרון ועזה

מוחשית וממחישה לציבור הפלסטיני כי תהליך אוסלו אינו פועל לטובתם, ומקלה על מארגי הטרור. אפשר אפוא לומר כי גם אבדן התקווה הכלכלית (ולא רק המדינית) היא פועל יוצא של התגברות הטרור מאז החתימה על ההסכם.

מה גרם אפוא להתגברות הטרור? כאמור, אינני מתכוון, במאמר זה, להצביע על "אשמים" בכשלון התהליך, אלא רק לנתחו. אפשר לענות על השאלה דלעיל בצורות שונות. אני סבור, כי התשובה הנכונה קשורה להחלשות כוח ההרתעה הישראלי בעקבות מה שנתפס אצל הפלסטינים כנכונות ישראלית לוותרים מרחיקי לכת המבטאים, למעשה, את חולשת החברה הישראלית וחוסר יכולתה לעמוד במחיר הדמים של הטרור. תדמית פלסטינית זו נוצרה, לדעתי, כתוצאה מכך שזנחנו כמה עקרונות יסודיים בתורת הביטחון הישראלית. כדי להסביר זאת, אעשה אתנחתא קלה ואתאר את תורת הביטחון של ישראל, עד כמה שהיא רלוונטית לעניננו.

בספטמבר 2000. מעניין, כי ברובה המכריע של התקופה, התבצעו מרבית הפיגועים הקטלניים באזור יהודה ושומרון. חדי העין יבחינו כי תחילתו של הטיפול בגרף הנפגעים הייתה מספר חודשים לפני החתימה על ההסכם, זאת כנראה בעקבות ניסיונות של ארגון החמאס לטרפד את המהלך (ה"מהנדס" יחיא עיאש למשל, תכנן את הפיגועים הראשונים שלו עוד לפני החתימה על ההסכם, והגיע לשיאו בשנים 1994-1995).

עיון בשני השירותים שהובאו לעיל ממחיש באופן מיידי את הקשר שבין ההיבט הביטחוני להיבט הכלכלי. כדי להקל על הקורא הוצגו כל הנתונים לעיל על גרף אחד (איור 3).

הגרף מראה בבירור, כי יש קורלציה גבוהה מאד בין ימי הסגר ובין עוצמת הטרור (כפי שהיא נמדדת במונחים של הרוגים ישראלים): ככל שהטרור גובר (אפילו אם הוא נעשה, בתחילה, ע"י גורמי אופוזיציה לרשות), ומספר ההרוגים הישראליים גדל, מתגבר הסגר ונפגעת הכלכלה הפלסטינית. פגיעה זו היא

כעבור עשור, אולם סדרת התבוסות הברורות בכל סיבוב בנפרד תיצור אפקט של הרתעה מצטברת שתגרום לפרישה הדרגתית של "שחקנים" ערביים מ"משחק" המלחמה בישראל.

בהסתכלות לאחור, ניתן לקבוע, כי תורת ביטחון זו של הרתעה מצטברת הצליחה באופן יוצא מן הכלל. לא רק ששרדנו, אלא אכן התרחש התהליך הצפוי של פרישת חלק ממדינות ערב מן המשחק (מצרים, ירדן). האיום הביטחוני, אמנם לא נעלם, אך הוא הלך וקטן.

חשוב להבין כי תורת הביטחון של מדינת ישראל אינה מסתפקת בהגנה בלבד ובסיכול מהלכי האויב. היא מחייבת להכותו בצורה נמרצת, כך "שתוציא ממנו את החשק" להתייבב לסיבוב הבא. התרגום של תורת ההרתעה המצטברת לשפה צבאית מחייב, אפוא שימוש "עודף" בכוח, כל פעם שמנסים לפגוע בנו. זו התורה לפיה פעלה ישראל במהלך חמישים השנה האחרונות. ישראל דומה במידה רבה לילד קטן היודע שאויביו בשכונה חזקים ממנו, והוא שורד ע"י כך שכל פעם שמישהו מתחכם בו הוא מפליא בו את מכותיו. בחשבון ארוך הוא יודע כי אם שאר הילדים יתאגדו, הם יוכלו להכותו נמרצות, אולם הוא סומך על כך שאף אחד מהם לא ירצה להתעמת אתו. הפרישה של שחקנים ערביים מהרצון להשמיד את ישראל (בינתיים מדובר במצרים וירדן) לא נבעה מכך שנעשינו "ידידותיים לסביבה", אלא משום שאויביו כיבדו את נחישותנו להגן על עצמנו ולהכות בחוזקה בכל מי שיתנכל לנו. בסביבה האכזרית של המזרח התיכון, ההשלמה אתנו אינה תוצאה של

"נחמדותנו" אלא, להפך, של כבוד ליכולת עמידתנו שהביא, בסופו של דבר, להכרה כי לא כדאי להתעסק אתנו בדרך הכוח. ייתכן שאנו עומדים בפני עידן חדש בנוגע ליסודות תורת הביטחון שלנו, אם אכן יפרחו הניצנים המרומזים בהצעה הסעודית, שאומצה ע"י הליגה הערבית. אם נגיע למצב של שלום כולל עם מדינות ערב, תעמוד ישראל בפעם הראשונה בתולדותיה בפני הגשמת היעד שעמד ביסוד התורה של הרתעה מצטברת ותצטרך לבנות לה תורת ביטחון חדשה.

אשליית הכוח וכוח האשליה

המצב הביטחוני המשופר ביחס לשנות הקמת המדינה נתפס כנתון העומד בפני עצמו. הציבור הרחב לא הבין, ברובו, כי מצב זה הוא פועל יוצא של החזקת עוצמה ביטחונית בלתי פרופורציונלית לגודל המדינה, וכי הקטנת עוצמה זו תגרום לתהליך של החלשת ההרתעה שסופו הרעה בביטחון. רצונו של משרד האוצר למשל, לקצץ את תקציב הביטחון, כיום, על רקע המלחמה הנמשכת בימים אלו, הנו פועל יוצא של אי ההבנה והשגיאיה הטמונה בתפיסה זו. התפיסה של יתרונו הצבאי כ"נתון של הטבע" הביאה את שני צדי המפה הפוליטית בישראל לטעות הפוכה: הימין גזר מ"נתון" זה את המסקנה כי אנו כל כך חזקים עד שאנו יכולים להרשות לעצמו לא לוותר ליריבנו הערבים בשום דבר מהותי, ואילו השמאל חשב שאנו כל כך חזקים עד שאנו יכולים להרשות לעצמנו לוותר כמעט על כל דבר ללא שניזק. אלו גם אלו טעו בהערכת כוחנו, ולקו בהבנה שנתוני היסוד היו, ונשארו, לטובת הערבים.

מן הבחינה הביטחונית, תהליך אוסלו מסמל תפנית מסוימת במדיניות הביטחון הישראלית בכמה יסודות מהותיים לתורה: נכונות להפקיד פן מסוים בביטחוננו (הלוחמה בטרור) בידי אחרים, נכונות לשנות את תדמיתנו מ"הילד הפרוע בשכונה" לתדמית "ידידותית" יותר תוך הסתכנות בשחיקת ההרתעה, וכו'. כל אלו נעשו, אמנם, בזירות, מתוך מחשבה, כי אם יתברר שהמהלך נכשל נוכל תמיד להחזיר את המצב לקדמותו, אך בכל זאת לא ניתן להתעלם מהמשמעות האסטרטגית של תפנית זו.

תהליך אוסלו הוא, במידה רבה, מסקנה רציונלית מנחיתותנו האסטרטגית בכוח העמידה, ומההבנה כי לעולם לא נוכל לנצח באופן סופי את הערבים, וכי משום כך עלינו לחתור לשלום אתם. עם זאת, אבות התהליך לקו בהבנת ההיבט הפסיכולוגי של הדרך להשגת שלום במציאות המזרח תיכונית, והפגיעה הבלתי נמנעת באלמנט ההרתעה (החיוני לבטחוננו) שנתלוותה לתהליך. כדי להמחיש נקודה זו, ננתח להלן בקצרה את היציאה מלבנון.

היציאה מלבנון

מספרי ההרוגים שהבאנו לעיל אינם כוללים את מספר הנפגעים בגבול הצפון, בעימות עם החזבאללה, אולם קשה לנתק את הקשר בין שתי הזירות. העימות עם החזבאללה (ליתר דיוק, עצם קיום החזבאללה), הוא כידוע תוצר של הישגותנו בלבנון אחרי המלחמה ב-1982. כותב שורות אלו שותף לדעה, כי בשנים האחרונות נוצר בגבול הלבנון מצב שחייב את יציאתנו (ולו גם החד-צדדית) מלבנון.

במסלול הטרור והעמדת החברה הישראלית בפני ברירה של וויתור או חיים בלתי אפשריים. אני סבור כי השקפה זו עומדת בבסיס ההחלטה הפלסטינית להשתמש בכלי הטרור (או לפחות "להשלים" עם השימוש שנעשה בו) בשנתיים האחרונות. על רקע זה יש לנתח את מהלכי ישראל לאחרונה ("חומת מגן" ו"דרך נחושה") לא כניסיון לחסל את הטרור באופן פיסיו, אלא לשקם את אלמנט ההרתעה שאבד לנו.

"חומת מגן" ו"דרך נחושה" כמבצעים לשיקום ההרתעה

למבצע חומת מגן היו מספר מטרות. מעבר ליעד המוצהר של פגיעה בתשתית הטרור (דהיינו, בציווד ומעבדות ובעיקר באנשים המגלגלים את הפיגועים), היו לו, ללא ספק גם מטרות נרחבות יותר. רמת הטרור ומספר ההרוגים באפריל 2002 (החל מערב פסח) נתפסו כציבור היהודי כמצב שאין להשלים אתו ונדרשה פעולה הפגנתית, המלווה בכוח רב, על מנת להחזיר, ולו גם חלקית את תחושת הביטחון לציבור הישראלי.

לעניות דעתי, לא ניתן להבין את אופי המבצע ויעדיו (וכך גם לגבי המשכו הנקרא "דרך נחושה"³) ללא ההקשר של שיקום ההרתעה על רקע מה שנאמר לעיל. בדרך הצבאי – ביטחוני של ישראל נוצרה תחושה, כי אחת הסיבות להתגברות הטרור היא התדמית של ישראל כחברה שאיבדה את רצונה להילחם על האינטרסים שלה, ושאינה ביכולתה להתמודד עם ההשלכות הבינלאומיות הכבדות הנובעות מצעדים כגון חדירה לשטחי A, פגיעה גלויה ברשות וכדומה.

הן בדרך כלל מורכבות ורבות ממדים. גם התשובות לבעיות אלו אינן צבועות רק בשחור ולבן. כך למשל, אם היינו נותנים את דעתנו לנקודה זו מראש היינו יכולים לבצע את הנסיגה לאחר גיוס מילואים והצבת כוח גדול ומאיים בגבול הצפון שהיה מונע (להערכת) את המחזות המבישים שהצטיירו בתודעת המשקיפים מן הצד כנסיגה מבוהלת של צה"ל. פרשת היציאה מלבנון מהווה דוגמה טובה למורכבות אלמנט ההרתעה בתורת

לנסיגה מלבנון הייתה השפעה על גורמים ברשות, שסברו, כי הדרך להשיג מישראל וויתורים עוברת במסלול הטרור והעמדת החברה הישראלית בפני ברירה של וויתור או חיים בלתי אפשריים

הביטחון של ישראל. מדובר כאן בהרתעה הנמדדת לאורך זמן ("הרתעה מצטברת") והמכוונת לא רק לגורמים המעורבים ישירות במשחק הכוח, אלא גם ל"צופים" מן הצד, העלולים להצטרף למשחק ברגע הנתון להחלטתם. כאשר ישראל שוקלת שימוש בכוח בתגובה לפעולת אחד מיריביה, עליה לקחת בחשבון לא רק את ההשפעה על היריב הנתון, אלא גם את המסקנות שיוציאו מכך, שאר היריבים במזרח התיכון.

בכל מקרה, הייתה לנסיגה מלבנון השפעה על אותם גורמים ברשות שסברו, כי הדרך להשיג מישראל וויתורים עוברת

עם זאת, קשה להתעלם מן האופן שבו בוצעה הנסיגה, ומן הרושם הכביר שנחרט בתודעת הארגון לפיו נופצה אגדת העליונות הצבאית הישראלית. מנהיג החזבאללה הזדרז לכנות את ישראל, לאחר הנסיגה, כמדינה של "קורי עכביש", ומעניין כי ההתנגדות הפומבית היחידה לביטוי זה, באה דווקא מהיו"ר ערפאת שטען לבכורה בהמצאת הביטוי והתלונן כי נסראללה גנב ממנו את זכות היוצרים.

כך או כך, תדמית הנסיגה המבוהלת מלבנון, התפרשה הן ע"י החברה הישראלית והן ע"י הפלסטינים, כביטוי לחולשת החברה בישראל ולחוסר יכולתה לספוג אבדות. אני סבור כי פירוש זה היה שגוי: הציבור אומנם לחץ על הממשלה לצאת מלבנון, אולם לא משום חוסר נכונותו להקריב קורבנות, אלא משום שלא היה משוכנע, כי השהייה בלבנון הכרחית על מנת להגן על גבול הצפון. הציבור בישראל הוכיח במלחמה הנוכחית נגד המתאבדים כי הוא מסוגל לספוג גם שיעור אבידות גדול בהרבה מבלי להישבר, אולם זאת כל עוד הוא משוכנע כי אין ברירה אחרת. באופן פרדוכסלי, אפילו המאמצים הטכנולוגיים שעשה צה"ל להחליף את השהות בלבנון באמצעים טכנולוגיים, מאמצים שהוכתרו בהצלחה והביאו לירידה דרסטית במספר ההרוגים בשנה האחרונה לשהותנו בלבנון, הוכיחו לציבור, כי עצם ההימצאות בשטח אינה חיונית.

חשוב להדגיש, כי הביקורת הזו אינה גוררת את המסקנה שלא היה צריך לצאת מלבנון. שאלות הנוגעות לביטחון הלאומי

3. מכל בחינה שהיא מדובר בשני חלקים של אותו מבצע, ולהלן אתייחס לשני המבצעים כאחד.

נוצר מצב בו שימשו שטחי A, ובמיוחד ריכוזי האוכלוסייה הצפופים בערים הפלסטיניות (ובכמה מחנות פליטים) כ"ערי מקלט" בהם פעלו גורמי הטרור ללא מפריע. אני סבור כי היעד החשוב יותר של מבצע חומת מגן היה לגרום מהפך בתמונה זו, ולהביא לשינוי בסיסי בתחושת הביטחון היחסי של פעילי הטרור הפלסטיני. הסיבה לירידה הכמותית בפיגועים מאז תחילת המבצע אינה רק הפגיעה בתשתית ובמעבדות בהן הוכנו חגורות הנפץ. פגיעה כזו אפקטיבית לטווח הזמן הקצר בלבד. בטווח הזמן הארוך, הסיבה העיקרית לירידה בפיגועים היא ההמחשה לגורמים השונים בחברה הפלסטינית כי יש להם מה להפסיד מהתגברות הטרור. ההפגנות והביקורת הפומבית חסרת התקדים, שהחלה להישמע בחברה הפלסטינית מאז המבצע, על אופייה של הרשות הפלסטינית ומנהיגיה, היא עדות עקיפה לכך.

המבצע טרף את הקלפים הפלסטיניים גם בהקשר של מעורבות העולם החיצוני. בתחילת העימות הנוכחי ניסה היו"ר ערפאת לגייס את המשטרים הערביים לטובתו, על-ידי התססת הרחוב הערבי בקהיר, עמאן וכו', בעיקר על-ידי שימוש במוטיבים דתיים כלל איסלאמיים. במהלך "חומת מגן" התגלה כי זו חרב פיפיות. הציבור הערבי יצא אומנם להפגין בבירות ערב, במיוחד על רקע השמועות על "טבח ג'נין", והפגנות אלו אומנם הגבירו את חששות השליטים הערביים למשטרם. אולם, בניגוד לצפוי, ניסו שליטים אלו לכבות את השריפה דווקא על-ידי הפעלת

לחץ, בעיקר על ערפאת. גם כאן פעלה, למעשה, תורת הביטחון "הקלאסית". התמונה הייתה שונה לחלוטין, כמובן, לו היו מנהיגי ערב מעריכים, כי יש ביכולתם להכניע את ישראל כיום בכוח הזרוע. מאחר ואין ברצונם לצאת למלחמה בישראל, הדרך שהם מצאו לעצמם על מנת לכבות את התבערה היא ללחוץ על הפלסטינים דווקא.

הפלסטינים השיגו אומנם, הישגים הסברתיים ומדיניים בקרב מדינות אירופה, אולם פעם נוספת התגלה כי ארה"ב היא המעצמה היחידה שיש לה כוח ויכולת מעשיים להשפיע על המזרח התיכון. גם כאן הייתה ממשלת ישראל נאמנה לתורת הביטחון ודאגה לא לחצות קווים אמריקאים אדומים. צעדי הכוח של ישראל הושפעו במידה שווה כמעט משיקול שיקום ההרתעה (שהיה גורם מדרבן) ומהרצון להמשיך ולשמור על תמיכתה הבלתי מסויגת כמעט של ארה"ב (גורם מרסן).

סיכום

כאמור, אין בכוונתי להיכנס כאן לניתוח הלקחים המדיניים – פוליטיים של המשבר בתהליך אוסלו, אלא להתרכז רק בלקחים ברמת תורת הביטחון של ישראל, בהקשר הספציפי של ההרתעה.

בראייה כזו, הניסיון לשנות את תפיסת הביטחון הישראלית, ולהפקיד את הטיפול בחלק מבעיות הביטחון (בעיית הטרור) בידי גורם חיצוני, כפי שזה התבטא בהסכמי אוסלו, התגלה כניסיון בוסר,

שהגדיל את תדמית "החולשה" של החברה הישראלית ותרם להתגברות האשליה שניתן להכניענו בכוח הטרור. ככל הנראה, נצטרך גם בעתיד לדאוג בכוחות עצמנו לביטחוננו, ולכך יש השלכה ברורה על כל הסדר מדיני שיושג בינינו ובין הפלסטינים (או גם, במידה מסוימת, בינינו ובין שאר מדינות ערב). גם בעידן של שלום כולל יצטרך ההסדר (כל הסדר) להתבסס על כוחנו הצבאי (עם גיבוי מעצמתי) על מנת שיהיה יציב ובלתי תלוי בהתעוררות והתלהמות רגעית כזו או אחרת, האופיינית למזרח התיכון.

גם בעתיד יהיה חשוב לשמור על דימוי הרתעתי גבוה של עוצמת ישראל, אם כי צריך יהיה למצוא ערוצים אחרים (מלבד שימוש בלעדי בכוח) לשימור דימוי זה. בהקשר זה חשוב לציין כי גם הפגנת יכולת טכנולוגית יוצאת דופן, כמו זו שהופגנה למשל על-ידי שיגור הלוויין "אופק 5" לאחרונה, יש לה תרומה (לא אלימה) לתדמית ההרתעה הישראלית.

בתנאי המזרח התיכון, עדיף כי גם בעידן בו יגור זאב עם כבש, נדאג לכך שלא נהיה אנחנו בתפקיד הכבש. למסקנה זו יש השלכה כלכלית מיידית. בניגוד לצפוי, הגעה להסדר עם הפלסטינים לא תאפשר לנו לצמצם באופן חד את ההשקעות הנחוצות בשימור עוצמתנו הצבאית. לטווח ארוך תהיה לכך, כמובן, השפעה חשובה, אולם מדובר בתהליך איטי וממושך שיארך שנים רבות בהן נאלץ לשמור על כוח צבאי בלתי פרופורציונלי לגודלנו, ולשלם את המחיר הכלכלי הכרוך בכך.